

П. Б.

Вістник й ідеологія Д. Донцова.

(Продовження; гл. ч. 3 і 5).

Чому аж по сімох літах.

В попереднім числі вказав я на ідеологію аморальности Донцова, на ту ідеологію „змагання для змагання“, „боротьби для самої боротьби“, „боротьби для радості убійства“ і заспокоєння „туги за щастям ножа і крові“, на ту цілковиту релятивність етичних засад, та той критерій добра і зла, яким є те, чи щось робить нас більше чи менше дужими і потужними та здібними до боротьби. Треба дивуватися, що ціле українське громадянство сейчас по виході „Націоналізму“ з місця не протиставилось тій книжці, не вказало та ту небезпечну отрую й їдь, яка в ній криється, що вже тоді ціла наша преса всіх напрямків не розпочала такої кампанії проти Донцова, яку бачимо тепер, коли впущена тим „ідеологом“ їдь в народній організм почала ділати і його розкладати, коли його ідеологія показала вже (в так короткому часі!) такі погубні наслідки.

Що правда вже і сейчас по появі тієї книжки виступили одиниці, що різко її осудили. Перший (в р. 1926.) безпощадно вдарив важким молотом критики відомий ідеолог укр. державности В. Липинський у вступі до своїх „Листів...“ (стр. XX—XXIV), бо здавав собі ясно справу з наслідків такої ідеології для укр. державности. Потім в слід. році (1927.) не менше різко виступили проти Донцова тодішні католицькі журнали для інтелігенції і вказали на протикатолицькі і поганські засади писань Донцова, саме „Поступ“ (в довшій статті „Український націоналізм“ чч. 5—6 і 7—8 1927, яку тепер передрукувала „Нова Зоря“, чч. 42—44 ц. р.) і „Н. З.“ (в ріжних статтях). Дальше на III-тому Народньому Зїзді УНДО (24. і 25. XII. 1928) ред. Мудрий в своїм політичнім рефераті осудив „Націоналізм“ Донцова, що одобрив і цілий Зїзд, і цей свій реферат оголосив друком в „Звіті з III. Нар. Зїзду.

Тому, що Народний Зїзд УНДО був тоді найвищим представником українського громадянства Зах. Земель і прийняв становище ред. Мудрого до відома, зачитую один уступ з того реферату:

Цей теоретик (Донцов) заціплює елементи анархізму в душах його прихильників, особливо у частини молоді. Дмитро Донцов учить наших молодих людей паралізувати та розбивати національне життя, зокрема навіть фізично ліквідувати ті одиниці, які протиставляться такій „націоналістичній“ романтиці. Така „ідеологія“, чи такий дивоглядний світогляд донцівського націоналізму може довго підточувати наш національний організм, якщо кожний молодець буде кермуватися гаслами

безсанкціональності і повної довільності своїх вчинків...“ „Адо quia absurdum“ — це дійсно гасло повної анархії та руїни“. (За „Ділом“ ч. 162 с. р.).

З цього бачимо, що голоси осуду тієї книжки, і то рішучі, були сейчас по її появі, головно крім „Листів“, в католицькій пресі і тому на оборону Донцова не можна висувати запити: „Чому аж по сімох літах добачили в ній таку погубність, анархію, незгідність з християнством? Добачили в ній те все відразу.

Натомість правдою є, що те все були тільки поодинокі голоси тривоги за майбутнє Української Нації, що не було тоді такого загального спротиву, як тепер. На це, на мою думку, зложився цілий ряд причин. Поза молодю „Націоналізм“ Донцова зі старших дуже мало хто читав. Не знали його й ті, яких обов'язком було знати, чим молодь живе, не знали його учителі, виховники, катехити. У нас взагалі люди інтелігентні дуже мало інтересуються наукою, літературою і т. д. Знана річ, що багато журналів у нас люди навіть не розгинають і то журналів зі свого фаху. По зясованню аморальности, проповідуваної Донцовом в попереднім числі „Дзвонів“, чуємо від багатьох духовних, зокрема катехитів, здивування: „А ми про те все не знали. А як потрібне було нам те знання у нашій душпастирській праці!“ І дякують нам за нашу пересторогу. Це і є та трагедія нашої літератури: Многі з інтелігенції нічого не читають, нічим поза своїм насущним хлібом не інтересуються, не пренумерують, не платять, замикаються самі в собі і своїм загумінку, нігде не бувають, в жадних рефератах, дискусіях участі не беруть...

Друга причина, це той лібералізм, що від часів Драгоманова ржою покриває і пережирає душу українського інтелігента (зрештою не лиш українського), лібералізм, що його так завзято шириться в кожній ділянці від часу раціоналізму, що втискається в нашу душу очима, ушима, всіми отворами і щілинами нашої душі, лібералізм, що приманчиво і солодково розпущений в книжці, белстристиці, поезії, науці, штуці, мистецтві, політиці, людських вчинках, кіні, всюди незаметно всякає в нашу душу, покриває її грубою верствою ліберального намулу, цілковито знечулює наш моральний нерв, вбиває його вражливість; ми затрачуємо почуття і границю добра і зла, перестаємо дивуватися найогиднішим вчинкам. Саме завданням католицької преси є вичистити з людських душ той ліберальний мул і гній, добути з їх дна на верх ті Божі іскри моралі й релігії, що придушені ледви ще тліють, дати їм доступ воздуха, щоб вони розгорілись, ясною полумінню жевріли.

Наша ліберальна критика (а до недавна тільки така у нас була) нілоли не звертала і тепер не звертає уваги на моральну вартість творів. Взагалі у нас критика літературна і наукова була дуже мало розвинена. Десятки книжок виходили в світ, минали цілі роки, часом ті книжки замітно поширювалися, а своєї критики таки не могли діждатись. Щойно католицька преса, зокрема наш журнал започаткували більший рух в тій ділянці.

А й та критика, що була, була ліберальна. Монополь критики, майже виключний до часу розвою католицької преси, мала людина, відома зі своїх ліберальних переконань і писань. Його рецензії в своїй частій баламунтості фразеології й однобічності ніколи не звертали уваги на мораль творів. Що більше, той критик цілий час пропагував якнайбільшу релятивність моральних й етичних засад та світоглядів. В своїй книжці „Між ідеєю і формою“ він пише: „нам здається, що найбільш животворною ознакою сучасної культури є багатство її світоглядів, змагань, вірувань, найбільше ріжноманітного, індивідуального розвитку“.

А в іншій місці: „Без огляду на те, в чиїх руках буде вплив на розвиток нашої літератури, не уявляємо собі, щоб він міг бути доцільніший від тої свободи, з якою нинішній європейський письменник змальовує свої переживання по власній впадобі аж до меж бунту проти національних ідеалів, загальних релігійних вірувань і святощів“. Дальше гадає критик, що в оцінці літературних творів, отже і в літературній критиці, і в історії літератури можна прикладати лише чисто мистецьку міру оцінки: для оцінки твору зовсім байдуже, чи відповідає цей твір тим або іншим суспільним і національним ідеалам та чи він згідний з вимогами моралі, чи ні; так само, як гарну жінку визнаємо ми гарною, незалежно від її моральних прикмет (отже часом признаємо гарною навіть розпусницю), так само й в оцінці літературного твору повинні ми звертати увагу лише на його мистецькі, а не етичні (моральні), політичні, суспільні й т. п. прикмети“. — Ось з такого становища каже відомий критик підходити до книжок і сам цілий час підходив. Отже твір може бути в своїм нутрі — своїм змістом — навіть венерично хорою розпусницею, а мимо того можна його признати мистецьким, гарним і добрим¹⁾. Очевидно, що з такого становища не можна нічого закинути писанням Донцова. Вони згідно з вимогами критика мають „багатство світоглядів“ (там перемішані майже всі європейські й азійські світогляди без огляду на свою суперечність), „багатство змагань, вірувань, ріжноманітного (цілі гори цитатів) індивідуального...“, в них доходить Донцов „аж до меж (і поза межі) бунту проти релігійних вірувань і святощів традиції“, ну і є написані з ерудицією (признання якої Донцов за всяку ціну домагається на стр. 227. „Вістника“). Ясно, що зі становища свого критика не могло би „Діло“ осуджувати ідеології Донцова, що саме в останнім часі робить, ані навіть відомих анархічних виступів частини укр. молоді, бо вона дійшла тільки „аж до меж бунту проти вірувань, традиції, етичних засад, звичаїв, приличности і т. д.“ — Ось по якій лінії ішов монополь і „вершок“ нашої критики від довгих літ. І ось тут саме друга глибша причина, чому аж по сімох літах зареа-

¹⁾ Зіставлення, розбір і опрокинення поглядів книжки „Між ідеєю і формою“ дав проф. В. Заїкин в „Дзвонах“, чч. 7—8, 9. і 10. 1932.

гував приспаний лібералізмом здоровий народній нерв моралі. Зареагував аж тоді, коли хвиля анархічних виступів і зникчємних неморальних засобів боротьби хлюпнула водою на людські голови, протверезила їх, розігнала ліберальний туман і змила дещо ліберальний намул, добуваючи звідти іскру Божу, коли врешті щораз більші впливи почала мати католицька преса й акція.

Ясне, що донцівський націоналізм, подібно як більшовизм, є тільки рідними дітьми лібералізму. Останній підготовляв у нас довгий час і ще підготовляє пригожий ґрунт для тих обох напрямків, що мають спільні основи етики й світогляду в лібералізмі. Поширення обох тих аморальних і безбожних напрямів та пізна реакція проти них значить, що поширений лібералізм тільки пригорнув і прийняв своїх дітей на своє материнське лоно. Реакція проти них означає відродження і скріплення християнського й консервативного світогляду. Коли нині чуємо заклики в пресі „треба протиділати“, то на першій місці треба поставити клич: „Треба вже раз скінчити з лібералізмом і релятивізмом пера і практики“!

Третьою причиною пізної реакції є з одної сторони зв'язання Донцовом добрих речей, взятих від укр. консерватизму, як осудження укр. пасивности, активність, чинність і т. п. із погубними ідеями і ширення їх під фірмою добра нації, а з другої сторони великий укр. демократизм і забіги о популярність. Деякі одиниці були свідомі погубности аморальности і релятивности етичних засад, та не мали відваги виступити публично зі своїми думками. Боялись, що молодь проголосить їх „малими патріотами“, а то й „хрунцями“, що вони цілковито стратять свою популярність і при найближчих виборах їх лісти можуть провалитися. Бували випадки (і тепер ще бувають), що ті самі одиниці в приватній розмові осуджували багато фактів, а публично або мовчали, або говорили дуже двозначно, або говорили всупереч приватній розмові.

Не провідники провадили молодь і „маси“, а навпаки провідники часто примінювались до голосів більших крикунів („тих, що їх всюди було чути“) і за ними йшли. Цей брак цивільної відваги і задержання свого я, цей великий демократизм і забіги о популярність це теж одна з трагедій нашого громадянського життя. Лідер найбільшої укр. демокр. партії (есерівської) проф. Грушевський пише: „Ті, що йтимуть з народом, тільки до певної міри могутимуть ним кермувати, а часто він вестиме їх, а не вони його й заводитиме не туди навіть, куди вони хотіли б¹⁾“. А на одному засіданні сказав представник однієї партії: „Наша партія, іноді проти розуму й волі — мусить іти за масами“. — Та ще коби ті „маси“ справді були свідомі того, про що річ йде, коби ще на правду за правдивою більшістю народу, а то звичайно тон всему надавали „ті голосніші“.

1) „Борітеся — поборете“, ч. 1., стр. 17.

Щойно коли „хрунями“ почали проголошувати всіх, хто не був донцівським націоналістом, прихильником пайдократії, хто лиш не одобрив „кожної палиці і каміня безвусих“, коли про популярність у них вже й так не могло бути мови, щойно тоді явно й отверто деякі одиниці почали виявляти свою думку. Факт, що деякі політичні провідники мало що робили по своїй совісті й розумові — це третя причина, чому аж по сімох літах.

Але ми вернім назад до „Вістника“ і Донцова.

Ще про ідею „навахи“¹⁾.

Ідею „ножа і крові“ ширить Донцов не тільки в „Націоналізмі“, але і в „Літ. Н. В.“ і в теперішнім „Вістнику“. Читайте н. пр. „Гуцульську пімсту“ (ч. 4.). Там гуцули посварились за жінки. Петро Дмитра підступно запрошує до коршми, впиває його до нестями горівкою, а тоді давай його з пімсти ножакою. І ви читаєте: „Від крові Петро цілком ошалів. Волочив Дмитра до кута, де впав його ніж зі стола... Петро тримав його одною рукою, а другою мацав за ножем... Петро вхопив ніж і махнув... Трафив кума в плечі“ (стр. 261). Це оповідання має ще підзаголовок „Великоднє оповідання“, бо все те діється на Великдень, в часі того великого свята всепрощення. Але Донцов вам в той час під ніс ідею пімсти, яку він побіч інших подібних теж пропагує. Бо він великий противник всякого милосердя (гл. про це оповідання „Милосердя“, „Вістник“ ч. 1, яке ми обговорили в „Дзвонах“ ч. 3. стр. 142—143). Донцов Вам у відповідь напевно кине, що він так „за кардиналом Мерсіє“, або, що „Христос такі кличі „гукав“ (гл. „Націоналізм“ стр. 175)!!

Подібно ідею скритовбивства і звироднілого почуття чести бачимо і в оповіданні Жоржа Іманна „Мовчати“ (ч. 3). До вихованки доктора Дааста залицяється невилічимо венерично хорий його пацієнт Жак Дервіль і хочеться з нею женити. Доктор є в великім конфлікті, бо як чесний лікар не хоче зрадити своїй вихованці Мішелі тайни пацієнта, а з другої сторони як добрий опікун не може дати згоди на таке супружжя з огляду на щастя Мішелі. Врешті доктор Дааст розв'язав конфлікт в той спосіб, що свому пацієнтові замість потрібного лікарства впускає під шкіру отруї і молодий Жак в його кабінеті конає. — Тут маємо передовсім зразок тієї „льогіки абсурду“, що її Донцов ширить в нас від літ. Бо зрадити недугу Жака Мішелі це було би нечесне надужиття довіря пацієнта до лікаря, але надужити так нечесно те довіря, щоби його отруєю скрито вбити — то це чесне діло!! Побіч тієї „льогіки“ тут і та ідея скритовбивства як найкраща розв'язка всяких конфліктів. Не думайте, що це випадково таке оповідання попало. Бо ще в „Літ. Н. В.“ (за січень 1927) в статті „Смерть кривавого прем'єра“ представлений померший прем'єр Югославії Пасіч як скритоубійник, котрого ніhto

¹⁾ „Наваха“ означає — як поясняє „Вістник“ стр. 243 — еспанський ніж, кинджал.

ніколи ніяким способом не міг позискати, ні наклонити до того, щоб не займався скритовбійством; стаття та кінчиться так: ...— „і ту ціль (побільшення вітчизни і розвал Габсбурзької монархії) уперто і консеквентно, ступаючи через окривавлені трупи королів, жертвуючи особистими симпатіями й антипатіями, — досягнув...¹⁾ Останній його чин був компльот у Сараєві (убиття австр. престолонаслідника і його жінки, П. Б.). Нехай станеться справедливість — як він її розумів, хоч би світ пропав, — ці слова міг би він вибрати собі за девізу, як і всі великі борці за національну ідею“.

Отже кличем всіх борців за нац. ідею має бути передовсім якнайбільше число скритовбійств, а з оповідання „Мовчати“ наша молодь довідається, що подібний клич повинна вона собі вибрати і в конфліктах приватного життя! А як не скритовбійство, то самогубство як в „Милосердю“ (ч. 1).

Ідею ножа ми бачимо в „Вістнику“ вже і в любовних відношеннях. На стр. 243. читаємо вірш:

„Ти пройшла і торкнула. Але стережись!

Кров не знає ні болю, ні страху:

Я у пазусі руку до муки стис,

Бо в руці, як вогонь — наваха. (Як пояснено там наваха=іспанський ніж—кінджал, П. Б.)

Значить, або люби мене, а як ні, то я тебе „навахою“!

Проти шостої і девятої..

Крім тих всіх „високих“ ідей проявляється часто в віршах і белетристиці „Вістника“ велика змисловість та ідея вільної любови й супружчої невірності. Донцов кидає клич „лише пристрасті твердо приковують нашу увагу до предмету нашого пожадання“ (стр. 26); ніщо дивного, що між іншими і пристрастям сексуальним дає він в „Вістнику“ волю й свободу.

Крім згаданого в попереднім числі накликування „під килим“ є в „Вісн.“ ще кілька віршів, які коротко можна би схарактеризувати, як „Die Frau zwischen noch und schon“ (Кармен 242/3, Козачок 323, Гріх 211).

А ось кілька зразків змисловости:

„...а відтак дійшовши до садку заплушив очі і з пожадливою приємністю думав про дотик її рамен, близькість того молодого і повного життя тіла!

Ним заволодила жадоба! Справжнє опанування якимсь наблудом, що мучив Дааста від кількох місяців, якась тілесна жага і невсипущий жар незаспокоєної Істоти, змішаний з брутальною пожадливістю, яка тягнула його до Мішелі... Продовж цілого проходу находився він під впливом Мішелі, її обнажених рамен, її відслоненої шиї і віддыхав запахом її тіла, приодітого скупонькою одежиною літньої пори. Якжеж гарно пашло це тіло... То було якби запах життя, дозрілого овоча, проникаючий аромат молодости з додатком, правда, чогось грубшого, того майже звірячого паху розтріпаного волосся,

¹⁾ Треба завважити, що це неправда, будьто Пасіч осягнув створення Великої Сербії скритовбійствами. На це зложився, як всім відомо, цілий ряд причин.

того запаморочення на вид помятої від обіймів одержі в тім милім неладі, який наступає по переситі... (стр. 176).

„В імя якої ідеї має він поносити таку жертву? (поздержливість, П. Б.). В імя моралі, якої непевність і облудність досвід життя так ясно виказує? О, ні! (стр. 177, підч. моє, П. Б.).

Це все так згадуваний вже жонатий Дааст у відношенню до своєї вихованки Мішелі.

А в „Марійці пастирці“ (ч. 6) старий дід вівчар розповідає молодим, як то за його молодости з прогулькою на полонину прийшла молода панночка і:

„Пестити мене зачала: яке в мене мужеське лице, який строгий погляд, які гарні зуби, уста... Але, коли всі полягали, заснули... — чую шелест перед нашою колибою. Схпився, вийшов, а там стоїть красна... Сорочка на ній довга, біла, волосся розпущене, ніжки як сніг білі... Як побачила і пізнала мене, так і прискочила. Впилася в мої губи немов вампір який, обіймала, цілувала... Та не довго, бо і в мене збудилося життя, і я обняв її. Ніколи я більше в житті такої гарної ночі не мав, та й не буду мати. І не зажмурих я віч до рана... І дівкою була.

А дальше старий дід, на запит: Хіба то, діду, княгині захотять і простого? — дає молодим вівчарям таку науку:

— Ха-ха-ха, захотять?! А чому би ні? Це вже, діти, так на світі ведеться. Кожна жінка хоче чоловіка. Чи то пан, чи князь, чи хлоп, — аби був. Коли їй захочеться, бере того, що їй в дорозі. Та найбільше люблять чужого. Свій...? Той знехочеться їй. Чужий... то їй! Не мусить він бути ані гарний, ані так сильний, ані так ніжний, як її... аби лише чужий.. Це вже таке прокляття, діти.

— Кожна діду?

— Кожна діти. Чи там дівка, чи жона, чи стара баба — на це вони всі охочі.

— Жити і любити. На цеж їх Бог і сотворив. Щоб горло в них життя і щоб вони ведно з життям горіли. Спаляться? Попечуться? Хібаж вони тим творяться? Того й хотять. Горіти й згоріти. Попелом стати, але перед тим жити... (підч. моє, П. Б.).

...Всі вони однакові... дарма б їх замикати. Крізь дірку пропхається таї зрадить свого мужа (стр. 408).

На доказ правдивости тих слів представлено, як то Марійці пастирці „пішло то всьо (оповідання діда) на нерви, на жили, на кров“ і вона в ночі вийшла з колиби, а вівчар Ворохта „...обняв і цілував, цілував, цілував... В лице, очі, в шию, уста, волосся. І помалу, помалу, без волі схилялися на землю у росяну траву перед колибою“. І з кінцем літа повернулася Марійка до села „та вже не сама“!

В тій науці діда вівчаря — зразок сексуальної моралі „Вістника“. „Горіти й згоріти. Попелом стати, але перед тим жити“.. — це має бути девіза життя! Тут вам і такий самий погляд на жінки, як і в повісті Черняви. Подібними „науками діда вівчаря“ переповнена і більшовицька белетристика. Тому нас вельми дивує стаття Л. Луціва („Чи справжнє визволення“) на сторінках „Вістника“ (ч. 2), де нарікається на неморальну під сексуальним оглядом більшовицьку белетристику. Свої нарікання треба зачати від „Вістника“.

Апольогію гріха маємо і в опов. „Безсмертні гріхи“ та у віршику „Гріх“ (ч. 3), в яким поетка всюди стрічає його і не може

здержатись, щоб „безкрила душа не випила відважно, як отруту, гріх“ (стр. 211, підч. моє).

Що більше, ми довідуємось з „Вістника“, що ота розбещеність це щось дуже гарне в чоловіці, за що його всі люблять. В опов. „Ірина“ (ч. 5) змальований її муж так: „Він був жахливий. Не тільки зраджував і занедбував свою жінку, яка тихо й лагідно скорилася своїй долі, але зраджував її без застанови“ (333). Раз він з жінкою Іриною посварився і рішив пробувати змінитися, але Ірина сама по роздумі його перепрошує і просить: „Перш усього не змінйся... Ні! Те, за що тебе люблять, Даниле, це якраз твоя химерність, ота зухвалість, оця вдача розбещеної дитини... Це щось таке гарне в чоловіці, що просто силує уступати йому... Роспоряджай мною“... (334, підч. моє). Так кінчиться розвязка оповідання. Тут маєте найвиразнішу апольогію, а навіть апотеозу розбещености.

Цікавим в белетристиці „Вістника“ і те, що активними в любові вляються все жінки, а не мужчины.

У „Вістнику“ читач дуже виразно вичуває те московське Распутинське „треба грішити, щоби каятися, бо покаяніє угодне Богові“ — одначе з тією ріжницею, що у Донцова каятися взагалі не треба, тільки грішити, бо гріх робить нас „дужими, потужними та здібними до боротьби“.

„Пасмиста гісна“.

У тій статті (ч. 6) хотів Донцов змалювати людей, що мають відвагу виступати проти нього та його ідеології. Одначе в дійсності змалював тип, що відповідає його світоглядіві. Берім на увагу прикмети „пасмистих гієн“, а рівночасно розгорнім „Націоналізм“ Донцова, або приглядаймося вчинкам визнаців його ідеології.

„У нас інакше. У нас лірик нпр. є не тільки ліриком, але — й шефом партії або директором банку; критик — не тільки критик, а в межичасі... політик.. Політик в нагороду за пильність конче хоче бути кооператором“ і т. д. (Віст. 459).

А в „Націоналізмі“ стоїть: „Сей закон експанзії, мимо його численних противників, існував, існує та існуватиме мабуть ще дуже довго. Ось що про нього сказав Спенсер: „Одна суспільна правда варта того, щоби про неї особливо згадати: правда, що організми стало вдіраються один в сферу існування другого. Стремління... властиве всім родам організмів і виявляється в них всілякими способами... Стремління, властиве кожному виду — увірватися в чужу сферу, до іншого способу життя, до іншого середовища“ (стр. 169, підч. в ориг.), яке очевидно Донцов незвичайно там хвалить і пропагує. „В світі природних зявищ спостерігає філософ, як „тверде стремить... стати рідким, рідке — газом..., жадне тіло не є без стремління... без жадоби... Сей рух якраз є суттю життя в світі природи“... (162 стр.).

„Гієни є страшні обжори. Коли допадуться до жиру, навіть палицями тяжко їх відігнати від смачного кусника. Зідають все до решти. Коли зідять мало — хочуть більше, коли багато — хочуть ще“ (В. 460).

А в „Націоналізмі“:.. „Мудрість тих, для яких „ненасиченість... природної жаги“, що ніколи не досягає „останнього спокою задоволення“ — не є прокляття (як для франківських „Каменярів“), лише найвище щастя, яке Шпенглер уважав за основну прикмету „фавстівської людини“ (166. стр., підч. моє). — „На думку Гобса „ніколи не можна собі забезпечити влади і засобів доброго життя (підч. моє), що мається в дану хвилину, — без стремління здобути їх ще більше“ (підч. в ориг.). „Здобути ще більше!“ Ось гола формула тої волі, яка в менше виразнім виді визирає і в насолоді ризиком і в героїзмі“ (168. стр.) „Що допоможуть мені в боротьбі міцні мязи, острі змисли, здоровий розум, коли я не чую в собі потягу використати їх до мого збереження, коли погляд на поживу (підч. моє), усвідомлення небезпеки лишає мене байдужим, не викликаючи ніякої акції?“ (163 стр.) „Пожадання є самоціллю“ (168).

„Гієни вештаються малими зграями і стрясають повітря пронизливим вереском“ (В. 461).

„Гієни ходять зграями і виють. Ледви залунає один такий крик, як на нього відгукнуться зараз інші гієни“ (В. 463).

Перекиньмо в „Нац.“ три картки взад: „Новонароджена дитина бурливо рухається, казиться і кричить: вона страшенно хоче, хоч ще й не знає, чого вона хоче“. Новонароджене кричить (підч. в ориг.)... Се власне був той крик волі, ірраціональної, безмотивної і безцільної, той перший крик новонародженого, який для римського права був конечною передумовою заістніння особи... Се стремління абстрактне, ірраціональне щастя в собі. В нім людське щастя (підч. моє) і лише в нім, в сім переході від бажання до його задоволення, а від нього до нового бажання“ (160 стр.).

Тут треба також пригадати той вереск „громадно“ і виття з приводу свята У. М. Х. і Франка.

„Гієна має незнищимий потяг кусати, вона кусає без жадної причини, часом навіть свого опікуна“. (В. 462, підч. в ориг.)

„І все як на долоні. Що тут дошукуватися причин? Кусає без причини! Така вже гієнська вдача і баста.“ (В. 462).

На ту „безпричинність“ вчинків в „Націоналізмі“ цитатів аж роїться. Пустіть, хай сама книжка втвориться: „Головним мотором наших вчинків є власне бажання, афекти, пристрасті, за якими в хвості йдуть мотиви (підч. моє)... Головним двигуном поступків є „сліпа діяльність“ (підч. моє). „Те власне, що каже якійсь причині ділати, є природна сила, і яко така безпричинна (підч. моє), себто лежить цілковито поза ланцюгом причин, є безмотивна (підч. моє). Мотиви зявляються потім... Чин був з початку, не думка. (161) Сей рух якраз є суттю життя в світі природи, так само як в світі людських ділань, але не причини і мотиви (162, підч. моє). Тальон

оповідає приклад, коли се „безмотивне ні“ ділало не тільки без мотивів, але й проти них, проти здобутих розумом „переко-нань“ (166—7)... Се чисте аго quia absurdum. (п. м.)... Се чудовий егоїзм почуття сили (puissance), джерело найбільш-шої насолоди... взнесла здібність творця“ (167)... чин для чину „без мети“, щоб „гнатися на безвість“ (159).

Таких цитатів на „безпричинність і безмотивність“ ділання можна навести ще багато. А коли взяти на увагу в тім цитаті про гієни „потяг кусати“ „то в „Нац.“ читаємо: „В кожній пер-вісній суспільності, щоби жити, тре ба вміти кусати (173.)... кожне в природі тільки те посідає, що видерло другому (174, п. м.) і т. д.

„Вони нападають лише на са́мітних мандрівників, на знеможених лю-дей, на звірів, які не здолають належно боронитися, на хворих і сплячих“ (В. 465).

„Отуманені моральним наркозом (! П. Б.) говорять в нас про право одиниці боротися; в цім са́мім значінню можна говорити про його право нападати: бо обидва ко-нечні для всього (підч. ориг.), що живе: зачіпний і обо-ронний егоїзм не є річи вибуру або „свобідної волі“, лише фа-тальністю самого життя... Напад і оборона, афірмація свогє і не-гація чоґого... Гюйо підкреслював, що нема ріжниць між на-падом і обороною („Нац.“ 174., підч. в ориг.; отже коли гієни нападають, то тільки боронять себе! П. Б.)... В люд-ській громаді так само як деінде, панує „та сама бездушна бо-ротьба, те саме самолюбство, те саме пожертвовання слабо-го на річ сильного (підч. моє)... „Те, що назива-ється пережиттям (в борні за існування)... має передумовою зни-щення (інших). В процесі випихання — пережиття здібного значить упадок нездібного, добір сильного — значить зруйновання слабого“ (170, підч. моє).

В додатку отворім „Наш Клич“ ч. 13., редактований визнав-цями ідеолоґії Донцова і там в звязку з важкою недугою одного редактора, що тепер безборонний лежить і бореться зі смертю, прочитаємо таке: „Яка шкода, що в його „клані“ не має „амбіт-них лицарів“, що „томагавком“ зробили би йому прислугу“. Врешті пригадаймо собі, як то один беззусий визнавець донців-ської аморальности гримнув на святі Франка каменем в обличчя безборонну молоду дівчину, та що взагалі оті беззусі вістря своєї боротьби спрямовують майже виключно проти своєї грома-дянства і своїх безборонних товариств (на збори яких прихо-дять „громадно“) — то будемо мати те „вони нападають лише на са́мітних... на знеможених людей... на хворих і сплячих“.

„Або буває таке: виламуються деякі анархістичні політики з-під загально-кличарської дисципліни і не йдуть до гурту. Стрясають повітря опозиційним ревом і навіть памфлети на авторитети виписують. Поводяться як роззюшений бик на арені, верещать, мов павіян, якому крокодиль хвіст прищемив“ (В. 461)

Ми відразу бачимо, до кого ті слова мов спеціально прикраяні. Нам відомо, хто перейшов щось п'ять партій і в кожній „стрясав повітря опозиційним ревом“, нам відомо, кого за опозицію Винниченко мусів назвати „заржавілим цвяхом“ і „нахабним фразером“, нам відомо, хто працював на посаді у гетьманців, а після написав на них пашквіль. Ми видимо, хто пише памфлет на ціле українське громадянство, на всі його угруповання, хто верещав і верещить мов павіян... Нам відомо, хто надто великий індивідуаліст, щоб взагалі працювати в якійнебудь організації і комунебудь підчинитися¹⁾. А крім того загляньмо ще до „Націоналізму“: „Звідси випливає величезне значіння негативного моменту (опозиції, П. Б.) кожної ідеї, так зарозуміло осуджуваного в нас всіми філістрами від провансальства. Гегель казав, що ніяка афірмація неможлива без негачії (п. м.)... Воля була для нього (для Ніцше) *universalia ante rem*, що могла стати *universalia in re* (дійсністю) тільки через негачію... (174, п. ор.)... Ідеал осягається лиш тим, що йдеться не дорогою погодження, лише контрапунктування (п. ор.) і тим осягається, що існуючі односторонності... входять в новий ритм... В тім є „глибоке оправдання всякої односторонності аж до найабсурднішої, найбільш засліпленої ворожості“ (175, п. м.). В тім контрапунктуванні і подібнім находять оправдання і треба уважати за „додатні риси польських культиваторів їх жадність захоплення чужого майна, зухвалість сили і талановитість в справах домового розбю“ (156 стр., п. моє) і „апотеоз волі, що руйнує і будує світи, апотеоз чину для чину, хоч би се був огонь, землетрус чи страшний суд, хоч би він окупався слезами і кровю мільйонів“ (157 стр., підч. моє).

(Знавцеві ідеології Донцова дивно стає, коли читає в „Вістнику“ закиди більшовицькому диктаторові („Ave dictator“, ч. 6) за його насильство, терор, за те, що він „хоче окупити свою владу божевіллям і кровю мільйонів людей“. — Та ж це прикмети, якими повинен відзначатися по думці Донцова кожний великий чоловік, кожний борець за ідею; інакше був би провансальцем!!)

„Ви їм аргументи, ви їм про їх громадську діяльність — а вони вам, що ваша бабця була відьмою! Ви доказами... ви про суть, а вони...“ (В. 462).

Ви йому про ідею самогубства і звироднілого почуття чести в опов. „Милосерде“ („Дзв.“ с. р. 143), ви йому доказами, а він вам про письменницький талант Ісаїва („Віст.“ 466). Ви про моральність і злочини серед простолюды („Дзв.“ 1932, 414), ви про суть, а він вам про „цьоцю Кльоцю“ („Віст.“ 223). Ви йому на

¹⁾ І в „Пасмистій гієні“ виступає Донцов проти колективного і громадського життя; він за „одинцем“ (464 стр.). З того приводу, як довідуюся, хоче забрати голос в найближчій числі і „Кооперативна Республіка“, якої обов'язком є стояти на сторожі кооперативного життя.

кожній сторінці про погубність ягайлонської ідеї (В. Кучабс.: Укр. і Поль.), а він вам навпаки, що ви „консерва і консервуйте ягайлонську ідею“ (В. 227). Ви йому ужййте в стисло науковим журналі для чужинців побіч назви Україна в скобках і назви Южна Русь у відношенню до XI. віку, що робить і проф. М. Грушевський, а він вам, що ви „запобігаєте ласки Росіяні“ (В. 471-2). Ви йому взагалі щонебудь, а він вам сфалшує цитат і каже, що ви навпаки (про фалшовання гл. нижче) і т. д.

Вистарчить і цього, щоб знати, де „пасмисті гієні“ і де їх ідеолог. Чудуєшся, чого він хоче. Таж „гієні“ все, як в його рецепті... І здвигаєш раменами... А нагадаєш собі те „верещить, мов павіян, якому крокодил хвіст пришемив“, нагадаєш собі „*ago quia absurdum*“, „контрапунктовання“, „чин для чину, хоч би огонь, землетрус...“ — і тоді стає тобі все ясне як на долоні...

„Аристократизм“ і „культура“ Донцова.

Хижацькі методи свого світогляду впроваджує Донцов і в публіцистику. За найліпший засіб полеміки зі своїм противником вважає він фалшовання цитатів. Зразком способу полеміки Донцова є його „Колтунський консерватизм“ (ч. 3). Тут все як в схемі, висказаній Липинським про його писання. На початку статті розріжнює він добрий і злий консерватизм. Це розріжнення бере він очевидно від Липинського („Листи...“ лист 35, головню стр. 399 і сл.) і від В. Кучабського („Україна і Польща“, гл. спеціальний уступ в змісті „Консерватизм і опортунізм“, ст. 208—214). Взавши від них це розріжнення, давай обкидати їх болотом. Але, щоб це можна зробити, треба наперед сфалшувати цитати з їх творів. І робить це ось як:

1. В. Кучабський в статті „Без керми і вітрил“ („Мета“ ч. 7. с. р.) виводить, що, коли перемеруть рештки теперішнього старшого покоління „і на місце цих представників народу дірветься „до проводу“ нині ще молодий, інтелектуально нижче від старшого покоління стоячий, морально менше від нього відпорний елемент, — в українському національному життю наступить таке остаточне духове заупустіння і такий організаційний занепад, що на цих румовищах і руїнах національної думки і організації розростеться всевладно більшовизм. А розростеться в силу того, що він буде одинокою живою, не позбавленою глузду політичною ідеєю, яка ще нашому народові серед цього загального заупустіння остане“. І „ще десять літ такого „розвитку Нації“ — а більшовизм стане в очах загалу народу нашого, нині різними шарлятанами обманюваного, одиноким спасенням перед такою „нацією“, яка нині на наших живих очах повстає!“

З того цитату кожному аж надто ясно, що Кучабський побоюється, щоб на руїнах, які нині творить Донцов, не розрісся більшовизм; побоюється і хоче тому запобігти. А у Донцова ви

почуєте щось якраз навпаки. Донцов пише (протріть очі, бо може не повірите):

„Особливо ж нам випомінає християнська „Мета“ дискредитацію більшовизму з нашого боку, бо (слухайте!) незабаром „він буде одинокою живою, не позбавленою глуду політичною ідеєю, яка ще нашому народові остане“, навіть „одиноким спасенням“ (Віст. 223).

Та ще й додає: „Хто знає, чи не перепорхнуть вони колись до червоних, щоби в них шукати спасенія“ (228).

Так уміє Донцов вирвати кілька слів з цитату, опустити в очерку умовним передник і дати тільки зі слідника кілька слів (у наведеном мною цитаті не підчеркнених), підправити їх своїм сосом і подати як легкостравну отрую своїм безкритичним читачам¹⁾.

2. За цим грубим фалшом іде другий. Кучабський пише (Укр. і Поль., стр. 202): „Ті українські люди — як ось бл. п. В. Липинський ...здають собі якнайвиразніше справу з безплідности „латинщення України“... люди, які саме в наслідок цього, що їхня психіка належить до окцидентального типу, мають змисл для органічного росту життя і тому, беручи участь в українському життю і здаючи собі справу з того, **наскільки** воно східне в самих своїх органічних заложеннях, не можуть у своїй творчості нехтувати східними первнями отого українського життя“.

А у Донцова прочитаєте: „З ним (донцівс. націоналізмом, П. Б.) і треба боротися, а з російським Сходом — зовсім навпаки (будьто Кучабс. так говорить, П. Б.). Всупереч до Кюстінів, колтунський консерватизм цей схід російський дуже любить... Бо ми самі є Схід, бо українське життя є „східне в самих своїх органічних заложеннях“ (Укр. і П., ст. 202).

Коли там говорилося „наскільки воно східне“, тут, що воно „цілком східне“ та ще й яким сосом піділлєте: „дуже любить“, „не треба боротися з російс. Сходом“, а на стр. 227.: „Вони консервують „руський Схід“ як програму — тахітум“ і т. д.

3. За другим грубим фалшом іде третій: Кучабський в „Укр. і Польщі“, де тільки говорить польському консерватистові про ягайлонську ідею, все вказує на її погубність і шкідливість. Між іншим н. пр. пише, що польські консерватисти повинні сказати собі так: „Наша отже річ не займатися тепер нездійсними, нинішнім світово-історичним конечностям не відповідаючими і тому фантастичними мріями про повторення нашої ягайлонської історичної місії під видом територіяльної реставрації Ягайлонської держави, бо ці мрії тільки шкодять нам самим“... (21. стр., підч. моє, П. Б.).

А у Донцова ви прочитаєте: „Вони (Кучабський і одно-

¹⁾ Сфалшований цей цитат і інші безкритично і без перевірки повтаряли опісля визнавці ідеології Донцова („Студ. Шлях“ ч. 4—5. 1933. стр. 114 і „Наш, Клич“ з 2. IV. с. р.) та воювали ними на всі боки проти укр. католицизму, консерватизму і т. д.

думці) консервують — „руський Схід“ як програму maximum, часом заступаючи його „ягайлонською ідеєю“ (Віст. 227).

Крім тих 3-ох грубих фалшів, найдете там ще о много більше. Але не маю місця й часу над ними розводитися. Натомість вкажу на ще один „чесний“ засіб полеміки ідеолога „гієн“:

Коли консерватизм серед оточення П. Скоропадського зачав вироджуватися в „Скоропадщину“ і „реалізм“, коли почав робитися „колтунським“, то В. Липинський разом з В. Кучабським і іншими однодумцями остро виступив проти того і до нині однодумці В. Липинського тому протиставляються. Донцові це дуже добре відомо, але він навмисне змішує все разом, проти Кучабського наводить цитати, як такі, що їх Кучабс. визнає, з письм. Монтрезора, брошури „Ідея та дійсність“, „Хлібороб. Шляху“, „Н. Зорі“, яким Кучабський з однодумцями від давна протиставляється, все те змішує разом, далі фалшуючи і ту мішанину, а замісивши в той спосіб болото, давай кидати ним здоровому укр. консерватизмові в очі. Потім слідує чимало похвал для себе, вказання на „АВС“ й інші журнали, що його хвалять, дальше докинення кілька фраз як, „цьоця Кльоця“, „консерви“ і стаття готова.

Ось вам зразок аморальної карикатурної полеміки Донцова.

Аж жаль стає нам Донцова на вид, як він в браку річевих протидоказів для оборони мусить аж фалшувати цитати, змішувати ріжні ідеологічні угруповання, сам себе хвалити, писати памфлети на громадянство і просити, щоб йому принаймні признали ерудицію (227 стр.). „Колтунс. консерватизм“ і „Пасмиста гієна“ це метушливе вовтузання шупака, що його опоясує тісна сіль аргументів, це, хоч на позір боєві і зачіпні визови, в суті речі квиління, сумерк звізди...

Донцов говорить про „донос“... Донцов може бути в тій справі цілком спокійний. Хто знає Донцова, підозрівати його про щось подібне ніколи не стане. Липинський ще в 1925 р. написав: „Хіба хочуть вони (такі як Донцов, П. Б.) підпорядкувати себе одному проводові, без якого держави здобути неможливо? По власному слову Мітьки, писати може він тільки в такім часописі, в яким він сам редактором. Вони не здатні сполучитись в одну завойовницьку дисципліновану громаду. Вони... жерують тільки поодинці, обливаючи своїм смородом все, що на обрію свого жеровиська побачуть (Липинський „Пасмистої гієни“ не читав, а таке написав, П. Б.). Сьогодні Мітька наприклад ще націоналіст. Допустім, що сьогодні же появляється поважна націоналістична організація, яка каже: ходи, Мітька, працюй як дисциплінований член разом з нами. Мітька напевно відповідь: Націоналізм це найбільша провансальська глупота; в мойй голові зародилась сьогодні не націоналістична, а правдива Україна!“ (Листи... XXIII стр.).

Але я вертаю ще до фалшовань. Доказані вище не одинокі. Фалшовання виказано йому вже не раз в „Хліб. Україні“ і „Старій Україні“. Для приміру наведу ще бодай один з давніших.

Донцов у ст. „Тарговица чи Полтава“ („Літерат.-Наук. Вістник“, 1925, X, 161) полемізує з В. Липинським:

...Зрештою вони (хлібороби-державники) й самі свої назви не цураються. Читаємо в останній книзі „Хл. Укр.“: „Правнодержавним актом, на якому спочивало все реальне державне існування української нації в останній довгій добі її історії на Вел. Україні, була Переяславська Умова, та її пізніший відгомін на Правобережжі — Конфедерація Тарговицька. Се єсть наша національно-державна... ідеологія“ („Хл. Укр.“ V, 312).

Так цитує Донцов, а в дійсності В. Липинський у ст. Покликання „Варягів“, чи організація хліборобів („Хліб. Україна“, V, 312) написав таке:

„Правнодержавним актом, на якому спочивало все реальне державне існування української нації в останній довгій добі її історії на Великій Україні, була Переяславська Умова, та її пізніший відгомін на Правобережжі Конфедерація Тарговицька. Це єсть наша національно-державна (тобто з України вишшовша і самими мешканцями України сотворена) ідеологія, яка здійснилась, зреалізувалась“...

„...Мабуть краще, ніж найзапекліші наші інтелігентські москвофоби розумію, що обидва ці акти були проявом нашого споконвічного каліцтва: нашої хвороби недержавности... *Переясл. Умова і Конф. Тарговицька це не ідеал нашої консервативної політики державно-національної, до якого вона повинна прямувати, а факт здійснений, — з якого вона повинна виходити. Це факт, від якого вона повинна починати свій рух вперед, свій поступ, до якнайбільшої повноти і незалежності власнодержавного — реального, а не літературно-національного, українського життя.*

Хоч як виразно Липинський зазначив і застерігся, що ті два історичні факти не є ідеологією укр. хліборобів, то все ж це зовсім не стояло на перешкоді Донцові так „цітувати“, щоб вийшло навпаки, що є тією ідеологією¹⁾.

Щоб не забирати більше місця тією „культурою окциденту“, цікавих відішлемо до „Дзвонів“ ч. 4. 1932, стр. 298—301., де обговорена ще одна подібна „квітка“.

Чудуєшся тим „аристократизмом“ і „культурою духа“ Донцова, тим „стилем окцидентального крою“. Дивуєшся..., але коли згадаєш „контрапунктовання“, коли прочитаєш в „Націоналізмі“, що навіть Куліш „підкреслює як додатні риси польських культиваторів їх жадність захоплення чужого майна, зухвалість сили і талановитість в справах домового розбою“ (156 стр.) — стає тобі все ясне як сонце. Одно тільки лишається неясним: Як то сталось, що Донцов на становищі редактора найповажнішого укр. журналу репрезентував через 10 літ укр. літературу, науку і культуру?

¹⁾ На це сфалшовання вказав позаяк перший І. Кривецький в „Політиці“, ч. 3, 1925, 54 ст.